

PÜSPÖK–PORTRÉK SIDONIUS APOLLINARIS LEVELEIBEN

T. HORVÁTH ÁGNES

A Nyugat-Római Birodalom történetének utolsó évtizedeiben az egyház rendkívül fontos szerepet töltött be. A történelmi helyzet arra kényszerítette, hogy püspökei vállalják az állami életről elforduló, vidéki birtokaira visszavonuló világi arisztokrácia helyett a Birodalom összetartását. Így volt ez a Nyugat-Római Birodalom kiemelt fontosságú területén, Galliában is. Az egyház itt is jelentős szerepet játszott a helyi arisztokrácia életében¹. A burgund, a frank, és különösen a nyugati-gót terjeszkedés nem csupán a barbárság és a római világ összeütközését jelentette, hanem az ortodoxia harcát is az arianizmus ellen.

A politikai viszonyok ziláltsága, a világi közigazgatási rendszer fokozatos széthullása rendkívül nehéz helyzetet teremtett az egyház számára is:

„Az elárvult egyházmegyékkel és egyházközségekkel senki sem törődik. Láthatod, hogyan omlanak és dőlnek le a templomok tornyai, vagy hogyan torlaszolja el tüskés bokrok termése a ki-dőlt ajtajú bazilikák bejáratát... a gaztól zöldellő oltárok tövében is barmok legelnek.”²

Érdekes megvizsgálunk, hogy milyen emberek voltak a korabeli Gallia püspökei. Teológiai értelemben vett elhivatottság, vagy politikai tettvagy vezette őket, amikor elvállalták a püspökséget?

A korszak jelentős kutatóinak véleménye eltér a galliai püspökök megítélésében. Ph. ROUSSEAU véleménye szerint³ a püspökség az uralkodó osztály politikai eszköze, de Róma védelmét nem szabad azonosítanunk a vallás védelmével, mert végső soron a vallás az, amit védelmezni akarnak⁴. Ezzel szemben R.P.C. HANSON kifejti⁵, hogy a Római Birodalom és a kereszténység elválaszthatatlan egymástól, s az egyház azért létezik, hogy támogassa a Birodalmat⁶.

Ugyanez a kettősség fedezhető fel Sidonius püspök-portréiban is. A levelezőtársakról írott hízelgő jellemzések alapján Gallia püspöki kara csupa szentből állott, akik a hit harcos védelmezői voltak. Első látásra ez Ph. ROUSSEAU idézett gondolatát igazolja. Az általános sablontól azonban eltér egy-egy püspök néhány személyiségjegye, vagy nem nagyon illik össze az általa felvázolt jellemképpel az, amit ugyanezen püspökök tetteiről írt le. Ezek inkább R.P.C. HANSON véleményét látszanak alátámasztani.

Maguk a jellemzések egyfajta sémát követnek: a Sidonius által dicsért személy minden tekintetben a legkiválóbb tulajdonságokkal rendelkezik, a tökéletességét Sidonius saját gyarlóságának hangsúlyozásával is kiemeli. Valahogy ilyenformán:

"Te az egyházi személy mintaképe vagy, én az árnyéka csupán."⁷

A püspökök legfontosabb tulajdonságaként a tekintélyt⁸ emeli ki. Érdekes módon ezzel szinte azonos fontosságú az, hogy pártfogolják az irodalmat és az írókat⁹. Minden püspöknél hangsúlyozza annak vallásosságát¹⁰, de ugyanilyen fontossággal bír az irodalomban és a tudományokban való jártasságuk.¹¹ Természetesen valamennyi levelezőpartnere "a legtökéletesebb püspök"¹², aki templomot épít¹³, jellemzi a bölcsesség¹⁴, nemes származás¹⁵, mértékletesség¹⁶, kedvesség, nyájasság, udvariasság¹⁷, erkölcsös-ség¹⁸, emberségesség¹⁹, jótékonykodás²⁰, tapintat²¹, ékes beszéd²², szerénység²³, szelle-messég²⁴.

Megrajzolódik tehát egy olyan tökéletes, szentéletű férfiú képe, aki egyesíti magá-ban a világi és egyházi arisztokrata legkiválóbb tulajdonságait, anélkül, hogy túlságo-san világi lenne. Főpapi mivoltukkal előkelő származásuk, irodalom- és tudományszeretetük, szellemességük jól megfér, de például Lupus püspök²⁵ tapasztalt hadvezéri²⁶ mivolta már nem tartozik a keresztény erkölcs alapvető követelmé-nyei közé.

Amikor ezek a jellemzések születtek, Sidoniusból kibújt a költő, költő-mivoltának minden romantikus túlzásával együtt.

Talán reálisabb képet kaphatunk a galliai püspökökről, ha ugyanezt a kérdést a püspökválasztások oldaláról közelítjük meg. A kép azonban itt sem egyértelmű, ugyanazzal a kettősséggel találkozunk, mint a jellemzéseknél. Két püspökválasztásról olvashatunk Sidoniusnál²⁷, s ezeken két különböző karakterű embert választottak püspökké. A jellemzés módszere itt is a már megismert sémát követi: a megválasztot-tak kiváló tulajdonságait - miként a levelek jellemzéseiben Sidonius gyarlósága - ezen esetben a meg nem választottak megvetendő tulajdonságai ellenpontozzák.

Az első választás a cabillonumi²⁸. Az előkelő származású, de erkölcsstelen, a para-ziták szavazatait lakomákkal megszerezni igyekvő és a szavazatokért az egyházi birto-kok átengedését ígérő jelöltekkel szemben egy olyan férfit választanak meg, akiről azon túl, hogy alacsony rangú pap volt - lector, majd archidiaconus -, csupán annyit tudunk: "A szentéletű János"²⁹. Ez a jelző pedig nem sokat mond az új cabillonumi püspökről. Milyen ember lehetett? Személyisége vajon a fenntebb jellemzett püspö-ök magasztalt tulajdonságait hordozta-e, akiről ugyan Sidonius - egyetlen kivételtől eltekintve³⁰ - nem állította azt, hogy szentek, vagy megegyezett-e a Sidonius által "szentéletű Auxanius"³¹nak nevezett apátéval, aki: "kissé gyengébb testű és félénkebb természetű a kelleténél, ezért inkább az engedelmességre hajlamosabb mint az irányí-tásra."³²

A megválasztás körülményeit tekintve³³, s mert mindkettőjüket "szentéletűnek" nevezi, az olvasó hajlamos az azonosításra.

A cabillonumi püspökválasztásnál sokkal többet tudunk meg a biturigairól, amelyben Sidonius aktív részt vállalt³⁴; s a végül is megválasztott püspök mellett elmondott kortesbeszéde is fennmaradt³⁵. Ebben az esetben az ellenfelek jellemzése szegényesebb, csupán egyetlen tollvonással megvont: "valamennyien elégedettek voltak önmagukkal, s elégedetlenek egymással"³⁶.

A nyugati-gót király, Eurich /466-484/ pártfogását is élvező, az arianusokhoz húzó jelöltekkel szemben Sidonius a kezdetben ugyan fenntartással fogadott³⁷ Simplicius³⁸ támogatta. A kortesbeszéd alapján Simplicius a püspökségre minden tekintetben megfelelőnek tűnt: előkelő származású, s bár ő maga nem volt clericus, de ősei között püspök és praefectus egyaránt találtatott³⁹. Felesége tekintélyes nemzetségből származott⁴⁰, fiaik tehetsége még az apjukét is felülmúlta⁴¹. Életkora éppen megfelelő⁴², s "tehetsége vetekszik tudásával"⁴³. Emberségessége alamizsnálkodásban is tükröződött⁴⁴; s városa érdekeit képviselvén gyakran állt "subás királyok és biborba öltözött császárok előtt"⁴⁵. Nem hajlott a barbárokkal való kompromisszumra sem, hiszen sínylődött fogságukban⁴⁶. Az egyház javát már katonaként is kereste: templomot építtetett⁴⁷.

Ime, előttünk áll egy tekintélyes családból származó vir spectabilis, aki példás családapá, s miként az egy jó arisztokratához méltó: templomot épít és a szegények gyámola. Ám legfőbb érdeme katonai múltján túl: a barbárok ismerete, és jártassága a politikai életben. Maga a jellemzés már ismerős, hisz Simplicius tulajdonságai még fontossági sorrendjükben is megegyeznek a levelekből kirajzolódó jellemzésekkel. És ismerős maga a figura is, hiszen élettrajza kísérteties hasonmása a Sidoniusénak: származásuk⁴⁸, családjuk⁴⁹, tehetségük, a barbárokhöz való viszonyuk⁵⁰, politikai múltjuk⁵¹, pártfogói szerepük, a templomépítés mind-mind megegyezik. Igaz, Simplicius püspökké szentelés előtt tapasztalta meg a barbár fogságot, Sidonius utána⁵², Simplicius katonából lett püspökké, Sidonius pedig püspökként kényszerült katonává lenni⁵³. Vajon azért állt ki Sidonius Simplicius mellett, mert ennyire hasonlóak voltak, vagy talán valamennyi püspök hozzájuk hasonló karakterű lehetett? Ha lehántjuk a jellemzésekről a hízelkedést és a keresztény erkölcsiség valamennyi toposzát, túlnyomó többségükben nagyon is világias embereket találunk mögöttük. Művelt, többnyire senatori családból származó, tekintélyes embereket⁵⁴; akik papi hivatásukat és régi életmódjukat igyekeztek valamiképpen egyeztetni⁵⁵. Szinte feltűnő, hogy annyi arisztokrata fordított hátat - sokszor váratlan gyorsasággal - a császári udvarnak, s szenteltette magát püspökké⁵⁶. Az egyház ugyanúgy biztosította az arisztokrácia számára a politikai cselekvés lehetőségét, mint a császári udvar, sőt, valamivel még többet is nyújtott: bizonyos fokú függetlenséget, szabadságot. Nem kellett ugyanis annyira alkalmazkodniuk az uralkodók és politikai környezetük gyors változásaihoz, s ez rend-

kívüli módon vonzotta a politikai lavírozásokba már alaposan belefáradt előkelőket a püspökségek felé. Az egyház a maga politikájának és kormányzatának változatlanságával az állandóság biztonságát jelentette a politikai bizonytalanság korszakában. Püspökei aktív szervezőmunkát végeztek az egyházi közigazgatás fenntartása érdekében, és bekapcsolódtak a politikai életbe is. Ha lehetett, a császárok nevében tárgyaltak a barbár uralkodókkal⁵⁷, s ha ezek nem vezettek eredményre, akár fegyverrel is megvédték városukat⁵⁸, híveiket a hódítókkal szemben. S ha nem sikerült sem tárgyalással, sem fegyverrel eredményt elérni, megtanultak együttlétezni az új hódító hatalommal. Igyekeztek elismertetni az egyház tekintélyét⁵⁹, hogy folytathassák azt a szervező munkát, amellyel a széthulló római államapparátust helyettesítő egyházi szervezetet kiépíthetik.

Sidonius korának püspökei "nemeslelkűek" - azaz egyesítettek számos emberi és keresztényi jó tulajdonságot; és "hasznosak" voltak - az egyház és a Birodalom szempontjából egyaránt. Emögött a "hasznosság" mögött megfért minden világi vonásuk, de még bizonyos fokú politikai kalandorságuk is. Olyanok voltak, mint ahogy Sidonius maga írta - nagyon jellemzően - egy püspöktársáról:

"A galamb ártatlanságával szolgál az egyházban, a kigyó ravaszságával a fórumon."⁶⁰

A fent elmondottak sokkal inkább R.P.C. HANSON véleményét igazolják; hiszen a Birodalomnak és az egyháznak akkori helyzetében nem szentéletű tanítókra volt szüksége, hanem határozott vezetőkre - a szó politikai és vallási értelmében egyaránt.

J E G Y Z E T E K

Megjegyzés: A magyarul idézett Sidonius szemelvények ANDERSON W.B.: Sidonius Apollinaris, Poems and letters, I-II. London, 1936. kiadása alapján a szerző fordításai.

1 Bizonyítja ezt a tényt a galliai püspökök aktív levelezése; továbbá a püspökválasztások /v.ö.: CLOCHÉ, P.: Les elections episcopales sous les Merovingens. Le Moyen Age, 26/1924-1925/; HEFELE, Ch. J. - LECLENCQU, H.: Histoire des conciles. II. Paris, 1908; SEMPLE, W.H.: Apollinaris Sidonius, a gallo-roman seigneur. Bulletin of Rylands Library. 50 /1967-1968/ p. 137/; a különböző egyházi ünnepek /v.ö.: Sid. ep. V. 14.; V. 17. stb/; templomszentelések /v.ö.: Sid. ep. II. 10; V. 17. stb./; az egyház javára tett birtokadóományok /v.ö.: Sid. ep. III. 1/

2 Sid. ep. VII. 6.8.

3 ROUSSEAU, Ph.: In Search of Sidonius the Bishop. Historia. XXV. /1976//3. 356-377pp.

4 ROUSSEAU, Ph., 1976. 376 p. V.ö. még: SEMPLE, W.H. 1967-1968. 137 p.

- 5 HANSON, R.P.C.: The reaction of the church to the collapse of the western Roman Empire in the fifth century. *Vigiliae Christianae*. 26/1972/ 272-286 pp.
- 6 HANSON, R.P.C., 1972. 273 p.
- 7 Sid. ep. VII.14. 10. Philagriushoz
- 8 Pl. Sid.ep. VII. 4., de szinte valamennyi levelében előfordul.
- 9 Pl. Sid.ep. I.1.; VII. 14. és még számtalan példa.
- 10 "minden cselekedetednek irányítója... egyedül Krisztus" /Sid.ep. VII.13/; "babona nélkül vagy vallásos" /Sid.ep. VIII. 13/; "erős a hitben" /Sid.ep. VIII. 5/ stb.
- 11 Sid.ep. VI. 3.; VII. 13.; VIII. 2.; stb.
- 12 "lelkipásztorok pásztora", "te vagy az első az egész világ püspökei közül" /Sid.ep.VII.2. Lupushoz/; "legtökéletesebb püspök" /Sid.ep. VII. 2. Graecushoz; VI. 12. Patienshez/ stb.
- 13 Sid.ep. II. 10.; V. 17.; VI. 12.; VII. 1.
- 14 Sid.ep. I. 1.; VI. 3.; VII. 13.; VII. 6.
- 15 Sid.ep. III. 2.; VII. 4.; VIII. 13.
- 16 Sid.ep. VI. 12.; VII. 13.; VII. 14.
- 17 Sid.ep. VII. 4.; VII. 14.; VIII. 13.
- 18 Sid.ep. VI. 1.; VIII. 13.; VIII. 14.
- 19 Sid.ep. VI. 2.; VI. 4.
- 20 Sid.ep. VI. 12.; VIII. 14.
- 21 Sid.ep. VII. 13.; VII. 14.
- 22 Sid.ep. VII. 3.; VIII. 2.
- 23 Sid.ep. VII. 13.
- 24 Sid.ep. VIII. 13.
- 25 Lupus Troyes püspöke. MIGNE PL LVIII.
- 26 Sid.ep. VI. 1.4.
- 27 A cabillonumiról /Chalon-sur-Saone/ a Sid.ep. IV. 25.-ben, és a biturgairól /Bourges/ a Sid.ep. VII. 5.; VII. 8. és VII. 9.-ben.
- 28 Sid.ep. IV. 25.; HEFELE, Ch. J. -LECLERCQU, H., 1908. 906 p.
- 29 Sid.ep. IV. 25. 3.
- 30 Az egyetlen kivétel: a "szentételű Patiens" Sid.ep. 25. 3. v.ö.: Sid.ep. VI. 12.
- 31 Sid.ep. VII. 17. 4. Talán ugyanaz a személy, akiről a Sid.ep. I. 7. 6.-ban szól. 477-től Ábrahám utódja a Saint-Cirques kolostor élén.
- 32 Sid.ep. VII. 17. 4. Tulajdonságai nem is teszik alkalmassá a vezetésre, ezért kéri a provincia püspökeit, hogy támogassák. Ilyen típusú férfit azonban nem sokat választhattak meg, hiszen minden alkalmatlan mellé nem állíthattak védnökül egy másik püspököt.
- 33 Nem jelölték, hanem mintegy ráerőltették a püspökségre: "egy összekulcsolt kezű ember kezét fogták meg, akinek sejtelve sem volt arról, ami ott történt" /Sid.ep. IV. 25. 3./
- 34 Sid.ep. VII. 5.; VII. 8.; VII. 9. Sidonius gyakorlatilag egyedül intézi ezt a választást, ő az egyetlen püspök a provinciából, így kénytelen a szomszédos terület metropolitáját meghívni, hogy a választást lebonyolíthassák.
- 35 Sid.ep. VII. 9.

- 36 Sid.ep. VII. 9.2.
- 37 ..."erről a Simpliciusról sok jót mondtak, mégpedig a legjobbak közül való emberek. Ezeket a tanuskódásokat én a tárgyalás kezdetén nem tartottam eléggé megbízhatóknak, mivel eléggé hízelgők voltak..." /Sid.ep. VII. 8. 3/
- 38 Simplicius: comes et vir illustris. Palladius bourgesi püspök veje és 471-től utódja. /MARTINDALE, J. R.: The Prosopography of the Later Roman Empire. vol. II. A. D. 1980. Cambridge. 1015: "Simplicius 9 " ; STROHEKER, K.F.: Der senatorische Adel im spätantiken Gallien. 1948. Tübingen. No 363.
- 39 Sid.ep. VII. 9. 17.
- 40 Sid.ep. VII. 9. 24. A Palladiusok nemzetségéből.
- 41 Sid.ep. VII. 9. 24.
- 42 Sid.ep. VII. 9. 18.
- 43 Sid.ep. VII. 9. 18.
- 44 Sid.ep. VII. 9. 19.
- 45 Sid.ep. VII. 9. 19.
- 46 Sid.ep. VII. 9. 20.
- 47 Sid.ep. VII. 9. 20.
- 48 Sidonius MGH AA VII; STROHEKER No 358: Sidonius apja 448/ 449-ben praefectus praetorio Galliarum. /v.0.: Sid.ep. V. 9. 2; VIII. 6. 5./ A család Sidonius születésekor már harmadik nemzedék óta keresztény: "Sidonius vir secundum saeculi dignitatem nobilissimus et de primis Galliarum senatoribus" GREG. TUR.: Hist. Franc. II. 21/
- 49 Sidonius felesége, Papianilla, Avitus császár leánya. STROHEKER No 281; Sid.ep. V. 16.
- 50 Sidonius kezdetben egyértelműen burgundellenes, a gótokkal szemben azonban elnéző. Követi apósa gót politikáját. A nyugati-gót terjeszkedés hatására azonban egyértelműen és kérelhetetlenül gótellenessé lesz, s határozottan fellép a barbárokkal történő bármiféle kompromisszum ellen. /v.0.: Sid. ep. VII. 14.10/
- 51 Sidonius püspöksége előtt fényes karriert futott be: tribunus et notarius, majd comes civitatis Arvernorum, végül 468-ban praefectus Urbi Romae és tiszteletbeli patricius /v.0.: STROHEKER, No 358/
- 52 475 körül, miután Iulius Nepos /474 jún.24 - 475 aug.28/ átadta Auvergne-t a nyugati-gótoknak, rövid ideig Livia várában /Carcassonne mellett/ fogoly. /Sip.ed. VIII. 3.1.; IX. 3.3./
- 53 ANDERSON, W.B., 1936. XLIX. Sidonius sógorával, Ecdiciusszal, korának egyik legkiválóbb hadvezérével szervezte Clermont védelmét a gótok ostromával szemben.
- 54 V.0.: STROHEKER, K. F., 1948
- 55 Továbbra is megmaradt az arisztokrácia fényűző életmódja. Pompás villákat építettek, baráti összejöveteleket, lakomákat tartottak, ahová távoli vidékek egzotikus ételeit hordatták fel. De világias viselkedésük még az egyházi események közben is dominált: a Szent Justus sírjánál rendezett egyházi ünnepségen a hajnali körmenet és a délelőtti misék után a derék püspökök labda-illetve kockajátékkal, szellemes versecskék faragásával múltatták az időt /Sid.ep. V. 17/

- 56 A püspöki szék vonzereje a sidoniusi leírásokból is kiderül. Elkeseredett harc folyt a püspök-jelöltek között, s előfordul még a vesztegetés is a püspöki szék megszerzése érdekében /v.đ.: Sid.ep. IV. 25.; VII. 8/
- 57 Így tárgyalt Innocentius 410-ben Alarichkal, 452-ben Leo a Rómára támadó Attilával; közvetít Epiphanius pavai püspök Iulius Nepos és Eurich között Auvergne ügyében, illetve később Theoderichkel Odoacar híveinek amnesztíája ügyében. /V.đ.: PIGANIOL, A.: Histoire de Rome⁴. Clio, Paris, 1954. 508. p.; BURNS, C.D.: The first Europe. A studes of the establishment of medieual Christendom, A.D. 400-800. London, 1947. 135 p.; GAUDEMET: L'eglise dans l'Empire romain, 1958. 354 p/
- 58 1. 53. jegyzet. V.đ.: még: Vita Sancti Severini
- 59 Sid.ep. VII. 6.9.
- 60 Sid.ep. VII. 13.4.